

ФЛ
473
Б20

ВСЕНАРОДНЯ БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
ПРИ УКРАЇНСЬКІЙ АКАДЕМІЇ НАУК

Д. А. БАЛИКА

ОРІЄНТОВОЧНИЙ ПЕРЕГЛЯД КНИГ БІБЛІОТЕКАРЕМ

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

У КИЇВІ

З 10 друкарні „Трансдрук“ ім. Леніна

1927

КРАТКИЙ ПАСПОРТ КНИГИ

Шифр Ф 43520 Инв. № 2424590

Автор Д. А. Башка

Название Орієнтований
періодичний бібліографіч.

Место, год. издания Київ, 1927.

Кол-во стр. 21с.

- " - отд. листов _____

- " - иллюстраций _____

- " - карт _____

- " - схем _____

Том _____ часть _____ вып. _____

Конволют _____

Примечание: Автограф,

19.07.99

Дл

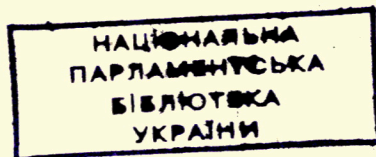
В48943

ВСЕНАРОДНЯ БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
ПРИ УКРАЇНСЬКІЙ АКАДЕМІЇ НАУК

Д. А. БАЛИКА

ОРІЄНТОВОЧНИЙ ПЕРЕГЛЯД КНИГ БІБЛІОТЕКАРЕМ

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ



У КИЇВІ
З 10 друкарні „Трансдрук“ ім. Леніна
1927

Відбитка з Журнала Бібліотекознавства та Бібліографії, 1927, 1.

Київ. Академ. № 232—27.
Зам. № 1077. Друк. 150 прим.

Орієнтовочний перегляд книг бібліотекарем ¹⁾).

(Методичні вказівки).

І. В с т у п.

І. Потреба ознайомлення з книгами шляхом орієнтовочного перегляду.

Неможливість перечитати всі книги, з якими бібліотекареві доводиться працювати, примушує його знайомитися з книгами шляхом „перегляду“. Крім того, читати цілу книгу часто є навіть марна річ, бо, як справедливо завважає Бекон, „є книги, що їх можна лише куштувати, інші—ковтати й найменшу частину розжовувати й перетравлювати; інакше кажучи, є книги, що їх слід читати лише частково, інші цілком, але без особливої цікавості, і найменше число—цілком, з повною увагою та пильністю“ ²⁾. За Ричардсоном, читати навіть добру книгу невідмінно без жодних пропусків є таке саме безглуздя, як, сідаючи обідати, поставити собі за мету з'їсти обов'язково все, що подають. Читати, аби тільки читати, було би нерозумно.

А. Франс у „Книга и Люди“ великої надає ваги читанню нерозрізаних книг біля прилавка книгарні, бо „рідко книга дає нам стільки, як ми її перечитаємо геть чисто всю, на дозвіллі“.

„Орієнтовочно переглядати“, щоб бібліотекар знав, з якою книгою він має діло, вміти перегортати й знаходити в книзі характерні для неї місця—ось що треба в собі виробляти.

Конкретно, що має на меті орієнтовочний перегляд у бібліотечній праці?

а) З усієї маси книг, які є на книжковому ринку, бібліотекар повинен вибрати найкращі й найпотрібніші для своєї бібліотеки. Комплектування бібліотеки щільно зв'язане з умінням чи невмінням орієнтовочного перегляду. Ознайомлення з рецензіями, звичайно, бажане, але замінити перегляд книг воно не може. Читання рецензій відиграє лише допомічну для самого безпосереднього ознайомлення

¹⁾ В обробленні матеріалу для статті, також у переведенні низки експериментів з переглядом художніх творів брала участь В. М. Тверська, бібліотекар, що працювала в Київському будинку робітників освіти. В. М. Тверській автор вважає а обов'язок висловити тут свою подяку.

²⁾ Цитов. за книгою Ричардсона „О выборе книг“. М. 1889, стор. 77.

з книгою ролю. На більшість книг рецензій часто й нема під руками. Як каже Емерсон, вибираючи книги, треба користатися ще й з тлумачних (толкових) покажчиків, де поруч з оцінками книг додають і уривки з них так прозою, як і віршами, що допомагають скласти поняття про якийсь літературний твір. Але, зрозуміла річ, для книг наукових і науково-популярних таких покажчиків у нас нема, а хрестоматії й декламатори через свій особливий характер і спеціальні завдання, які ставить собі кожен упорядчик, достатнього уявлення про той чи інший художній твір дати не можуть.

б) „Орієнтовочний перегляд“ потрібен бібліотекареві не тільки при комплектуванні. Робота з читачем, рекомендація книг читачам, контрольна бесіда, вивчення читачів шляхом обліку попиту на ті або інші книги, оцінка їх читачами й т. д. й т. ін. вимагають знання книг: для них завжди потрібне швидке орієнтування в тій книзі, за яку йде мова.

в) Підбирання книг на певну тему—за індивідуальним завданням, для консультації, для масової роботи, для виставок, для бібліографічної праці переводиться здебільша шляхом „перегляду“ наявних книг, а не рутинного, систематичного читання „без перепуску“. Бібліограф перегортає й побіжно переглядає, а не читає.

г) Нарешті, в бібліотечній техніці—підчас індексації, каталогізації й т. и. бібліотекар „переглядає“ книгу. Каталогія виробила правила, встановила, що від книги треба взяти; індексація й рубрикація для каталогу предметового також вимагає докладнішого перегляду її, але правил перегляду вони не мають, цілком довіривши цю справу інтуїції й навичці того чи іншого бібліотекаря.

Усе сказане доводить справжню потребу вчитися перегляду, фіксувати найраціоналіші способи орієнтуватися в книзі, тим паче, що до цього часу бібліотечна методика обмежувалася лише на загальні поради: „перегортання“, „побіжний перегляд“, „читання вибраних уривків“, „читання на вибір“ („выборочное чтение“), „часткове читання“, не виточивши ні цієї термінології, ні самих правил (коли ж саме треба вдаватися до „перегортання“, коли „до читання вибраних уривків“ і т. и.).

2. Чим відрізняються читання, читання на вибір і орієнтовочний перегляд?

Переглядати—значить читати на вибір. Протиставляти „перегляд“ „читанню на вибір“ не доводиться. „Перегортання“, „побіжний перегляд“, „читання вибраних уривків“, „часткове читання“—усе це, певна річ, лише різні способи читання на вибір. Сумнівів у цьому не було й нема. Але що таке „орієнтовочний перегляд“ і що таке „читання на вибір“? Зрозуміло само собою, що поняття „читання на вибір“ ширше, ніж поняття „орієнтовочного перегляду“. Спосіб читання на вибір можна використати усяко в технічному розумінні (перегортання, читання вибраних уривків, побіжний перегляд), можна провадити читання і в різних напрямках. Взявши до рук книгу, ми потрапляємо на який-небудь, як нам здається,

цікавий розділ. Ми можемо цей розділ прочитати, або продивляємось його на швидку, перескоком через сторінки або перегортаємо. Дістаємо від читання якийсь ефект. Це один на прямок читання на вибір. Другий вид—перегортання книги з метою відшукати мудрі приповідки, зробити витяг цих приповідок; останні пробуджують думку, їй відбувається не так читання книги, як швидке читання уривків, що наводить на роздум, „надчитання“.

Нарешті, може бути й третій на прямок читання—ознайомлення з книгою більш планове й синтетичне, так званий орієнтовочний перегляд, підчас якого переводиться ознайомлення з титульною сторінкою, читання передмови, перегляд оглаву, пробігання очима окремих розділів і сторінок книги, тоб то те саме читання на вибір, з різними технічними способами (перегортання, побіжний перегляд, читання вибраних уривків і т. ин.), але читання більш закінченого типу, щоб мати загальне вражіння від матеріялу, уявивши собі і порядок його розміщення і хід думок. Тут, як бачимо, читання на вибір, має на прям зовсім не той, що в двох випадках, розглянутих раніш. Очевидячки, читання на вибір з метою виловлювати мудрі приповідки, цікаві уривки, розділи не може бути таке саме, як читання на вибір, коли мають на увазі дістати від матеріялу загальне вражіння, знання даної книги, знайомість з даною книгою в цілому.

Технічно, різні способи читання (перегортання, побіжний перегляд, читання вибраних уривків то-що) при орієнтовочному перегляді треба скомбінувати инакше, ніж ті самі способи комбінують в перших двох випадках.

Стисліше: „орієнтовочний перегляд“ книги є читання на вибір, більш закінченого типу, з технічними способами, що допомагають дістати загальне вражіння від матеріялу.

Орієнтовочне читання, з другого боку, не є „просто читання“. З книги вибирають окремі місця й уривки, для даного твору найважливіші, найхарактерніші, вибирають в тій послідовності, яка забезпечує найбільший успіх і можливість здобути не знання книги, а загальне вражіння від матеріялу. Для цього бібліотекареві потрібно: 1) не витрачаючи багато часу, знайти, вибрати ці найважливіші, найхарактерніші уривки, 2) з окремих, прочитаних і проглянутих частин здогадом відтворити по змозі ціле й 3) дати тому „цілому“ оцінку.

3. Орієнтовочний перегляд книги й читач.

Орієнтовочний перегляд є читання книги на вибір, що має на меті дістати загальне вражіння від матеріялу, ознайомитися з даною книгою, дати не знання книги, а „знайомість“, „загальне вражіння“. В коло питань, що їх ставить собі при перегляді бібліоте-

кар, звичайно, входить і питання, кому книгу призначено, але це ще не показує того, ніби й самий орієнтовочний перегляд треба перетворити в читання на вибір „за читачем“. Нема жодної книги, яка була б безумовно корисна всім; у кожного читача свій смак, свої потреби. Кожен має право, каже Ричардсон, пропускати або пробігати сторінки там, де інший учить їх мало не-напам'ять. Кожен читач читатиме дану книгу по-своєму, братиме для себе так, як він уміє. Бібліотекареві при орієнтовочному перегляді книг було б і надсильним і помилковим самий перегляд перетворювати в читання на вибір за методом читання читачів. Приклад: роман, що його бібліотекар переглядає, за всіма зовнішніми ознаками, призначено для юнацтва; молодь, як ми знаємо, радо пропускає довгі описи й стежить здебільша за тим, як розгортається дія. Бібліотекареві при орієнтовочному перегляді зовсім не слід також ці описи обминати.

Бібліотекареві не треба при перегляді вважати на техніку читання читачів,—він повинен планувати своє читання так, як цього вимагають загальні правила перегляду, що за них у нас мова буде далі.

Коли ми не знаємо, кому книгу призначено, то тим паче не до речі переводити різні читання на вибір, в залежності від різних здогадів про майбутнього в нашій бібліотеці читача.

Способи, яких при „читанні на вибір“ додержують читачі—це здебільша 1-й і 2-й види читання на вибір, отже, натурально, що ці способи не можуть замінити „орієнтовочного“ перегляду, який потрібен нам, бібліотекарям. „Орієнтовочний перегляд“ повинен залишатися найповнішим, плановим, закінченим, заснованим на книзі, на знайомстві з книгою, а не на читачах.

4. Наслідки перегляду.

Із сказаного випливає, що орієнтовочний перегляд даватиме лише загальне вражіння від книги, від матеріалу й порядку його розміщення. Бібліотечне „знання“—це знання не точне й не повне, проте воно містить в собі не саму лише 1) „знайомість“ із змістом, але 2) цінувальні думки й 3) соціальне призначення твору (тоб-то яким читачам він придатний, призначений). Зверхність книги, зміст книги, фабула, дієві особи—це лише ознайомлення з книгою. Крім того, потрібні відомості: про автора, перекладача, видавництво, про відповідність зверхности книги її змістові, про мову, синтаксичну конструкцію, про якість змісту, матеріалу, про використання книги в бібліотечній справі. А. А. Покровський і В. А. Невський мають рацію, коли кажуть, що на титульній сторінці важлива кожна відомість: автор книги (відоме ймення автора вже відразу промовляє за те, в якій мірі книга добра), титул її, чие видання (репутація багатьох видавництв уже сама за себе промовляє), яке видання ліком і рік видання (свіжіші видання менше відстали від

останніх даних науки й звичайно мають додатки й виправлення); число сторінок і ціна книги теж мають велику вагу, показуючи ступінь приступности книги й час, потрібний для її проробки. Читання передмови й оглаву книги вводять в її зміст і допомагають цей зміст оцінити. Побіжний перегляд окремих розділів і сторінок дає уявлення про мову книги й ще сильніше поглиблює наше уявлення про її зміст. Як бачимо, ознайомлення з книгою й оцінка книги одно від одного майже не можна відокремити. Взявши книгу на орієнтовочний перегляд, можна, як висновок, дати досить непомильний присуд, чи добра ця книга, чи потрібна вона в такій і такій бібліотеці, чи надається вона на читачів цієї бібліотеки й на яких саме читачів (соціально призначення твору)¹).

Отже перегляд дає не знання книги, а ознайомлення з книгою (матеріал та порядок його розміщення), оцінку и соціально призначення твору. Звичайно, такого знання книг цілком досить для всіх завдань (§ 1, а, б, в, г), які собі ставить бібліотекар, дарма, що воно не таке точне и повне, як те, що його могло би дати суцільне читання книги й вивчення її.

5. Орієнтовочний перегляд книг з красного письменства, наукових і науково-популярних.

Різниця між книгами науковими й красним письменством вимагає особливих способів перегляду цього виду книг.

II. Орієнтовочний перегляд книг з красного письменства.

6. Вимоги, що їх ставлять до красного письменства.

Від художнього твору ми вимагаємо поважного змісту й художньої форми.

Багато життєвих проблем ставлять на розв'язання в художніх творах, але відзнакою красного письменства, що гостро відрізняє його від книг наукових і надає йому великої переваги, є здатність впливати на емоційну сторону читача, здатність викликати певні почуття, утворювати настрої. Автор художнього твору тоді лише досягає своєї мети, коли форма твору й зміст один одному відповідають і справді хвилюють читачів. Од же головна вага красного письменства полягає в його впливові на емоційну сторону, а обсяг емоцій дуже широкий і визначається великою суб'єктивністю. Усе це надзвичайно утруднює оцінку художнього твору. Ознайомлення з змістом не менш складна річ: завше є небезпека, що оцінка буде неповна й матиме суб'єктивний характер, а замість змісту завше стоятиме якийсь ікс, бо чітко визначити навіть складові частини фабули неможливо. Інша справа—не знайомитись із змістом, а дати відповідь на питання про тематику²) й поважність змісту й

¹) Невский, В. А. „Как работать с книгой“. Изд. „Работник Просвещения“. М. 1927. стр. 11—12, а також Покровский, А. А. Библиотечарский разбор книг. Сборник статей по библ. работе. Вып. III. М. 1923. стр. 70—77.

²) Під „тематикою“ умовно розуміємо — низку тем та мотивів, що їх подано в книзі. Див. Б. Томашевский. Теория литературы. 2-ое изд. М. 1927. Стр. 131—207.

схопити не всі емоційні ресурси твору, а лише головні переживання.

Художній твір примушує читача сприйняти й одержати все те, що вклав у нього автор, оскільки, звичайно, читач має для такого сприймання дані. Бібліотекареві треба ознайомитися лише з матеріалом (швидче з тематикою¹), ніж з фавулою), з розміщенням частин, з ходом дії й дістати загальне від „художности“ твору вражіння.

7. Психологічні основи процесу переглядання.

Коли читаємо книгу, нашою увагою весь час керує зміст книги. Якщо книга цікава, увага буває не самовільна й процес читання відбувається зовсім вільно, без усякого з нашого боку помітного напруження. Несамовільна увага приковує людину до даного явища або питання, як кажуть „захоплює“ людину, примушує її „захопитися“. Коли нашу увагу повертає до себе щось стороннє або коли книга нецікава, тоді потрібне з нашого боку зусилля, щоб скупчити увагу. Доводиться зосереджувати самовільну увагу, яка швидко стомлюється й тому підтримувати її можна лише короткий час. Звичайно, при „читанні“, коли навіть книга „нецікава“, нам все таки допомагає автор, він ніби веде нас за собою й деякою мірою полегчує нашу роботу.

Зовсім инша річ, коли ми книгу переглядаємо. Тут завше доводиться робити над собою зусилля, щоб не йти за автором пасивно. Нам треба активно скеровувати свою увагу, щоб знайти в книзі найважливіше, найхарактерніше, щоб зосередитися тільки на ньому; не задовольняючи своєї особистої цікавості, не зупиняючись на тих місцях, які цікаві нам, але не є обов'язково потрібні для „знання“ книги, ми мусимо шукати й бути уважними, щоб дістати загальне вражіння від матеріалу, уявляти собі розміщення частин, помічати й поспівати за ходом дії (або ходом думок).

Підчас орієнтовочного перегляду книг обсяг уваги повинен бути остільки великий, щоб усе, що ми переглядаємо, було в полі уваги й цілком вільно підлягало всяким комбінаціям.

Наш здогад покликано на допомогу, щоб із окремих прочитаних уривків відтворювати цілу картину. Нарешті, що точніше й гостріше сприймання, то кращі будуть наслідки орієнтовочного перегляду, то менше помилок ми зробимо.

Підчас орієнтовочного перегляду книги увага повинна бути вільна, тоб-то ніщо даному переглядові стороннє не повинно її повертати — інакше скерувати її відповідним чином буде дуже тяжко й перегляд не дасть реальних наслідків.

Орієнтовочний перегляд художніх творів, як виявляється, далеко складніший, ніж перегляд книг наукових і науково-популярних.

¹) Під „тематикою“ умовно розуміємо—низку тем та нарисів, що їх подано в книзі.

Надто велика спокуса почати читання, а не перегляд; з другого боку—велика небезпека обминути який-небудь діалог, опис, пояснення, що для роману будуть визначальними, що в них криється вузол цілої фабули, цілого авторового світосприймання, головний тон твору, ключ до нього.

Здогадові нашому при перегляді художніх творів відкривається широка можливість усяких шляхів і напрямків; більше з'являється помилкових, ніж правдивих. Уява працює безмірно сильніше у того, хто переглядає художній твір, а не наукову книгу, але з цією жвавістю уваги, також і з комбінаторною здібністю не завше на добре йдеться; старі записи, раніш прочитані книги справляють здогад на хибну путь. Галузь емоції дуже складна, емоції можуть замстити переглядача, і він не забезпечений від ухилів від помілкового сприймання змісту, від перенесення самого змісту в зовсім иншу площину. Невважаючи на всі можливі „поправки на себе“, на „вільну увагу“, нічим стороннім не привернену,—перекручування досягають колосальних розмірів, і можна було-б зрестися „орієнтовочних переглядів“, порадити суцільне читання, як-би не пощастило встановити ті обмеження, яких належить додержуватися при орієнтовочному перегляді красного письменства. Виявляється, що з практичного погляду, нам далеко не все від художнього твору треба брати, що зовсім не важно точно визначити фабулу, не говорячи уже про сюжет; не доводиться глибоко вивчати художні способи; немає потреби знати всі дієві особи й т. ин. Є сторони більшої ваги, що їх перегляд може дати.

8. Що може дати перегляд художнього твору.

Як уже говорилося (див. § 4), перегляд повинен дати бібліотечне „знання“ книги—певніше: загальне вражіння, а не повне знання.

Практика наша встановляє, що орієнтовочний перегляд художнього твору може дати: тему твору та окремі теми кожної частини твору; добу; оточення, яке описує автор; фабулу лише в загальних рисах (добре, коли відкриємо, знайдемо фабулу; здебільша це не фабула, а низка тем, „тематика“); головних героїв з їх характерними рисами, світосприймання авторове; іноді можна встановити й провідні ідеї твору.

З формального боку при орієнтовочному перегляді можна визначити форму твору; літературну школу, до якої він належить; мову, тоб-то лексику й синтаксичну конструкцію; нарешті, міру художності, на підставі загального вражіння, а не як наслідок художньої аналізи твору ¹⁾.

9. Чого не може дати перегляд художнього твору?

Трудно встановити повний розвиток подій; при перегляді ми не здобудемо знання всіх персонажів та їх ролей; трудно, неможливо з'ясувати, оскільки повно освітлює автор поставлені питання. З боку

¹⁾ Такий перегляд вимагає приблизно коло 1 години на 1 книгу).

форми не можна визначити сюжету ¹⁾ й точно виявити художні способи. Не завше щастить зачислити твір до певної літературної школи. Мало надаються до визначення емоційні ресурси твору.

10. Способи перегляду художнього твору.

Під орієнтовочним переглядом художнього твору з технічного боку мало не всі методисти розуміють: огляд книги в цілому, потім пильне ознайомлення з титульною сторінкою книги; читання передмови, післямови; перегляд оглаву, тоб-то ознайомлення з тим, що становить зверхній бік книги.

Потім іде пізнання внутрішньої сторони—ознайомлення з змістом, перерхитування окремих частин книги.

Оцінка і вказівка на призначення книги—остання частина діла.

Розмір книги—справляє вплив на орієнтовочний перегляд. Великий обсяг книги, зрозуміло, утруднює перегляд, хоча тут доводиться вважати також і на зміст книги й на її будову. Де-які книги великого обсягу легко переглядати й навпаки. Великий обсяг говорить за багатий зміст книги.

Шриффт книги—дрібний, нечиткий утруднює перегляд і заважає вгадувати характер даної книги.

Обкладинка книги й малюнки—обкладинка й малюнки можуть справляти певне вражіння (до певної міри), визначати характер книги. Слова, складені з відступом (набрані в розрядку) можуть бути корисними, бо це дає можливість легше орієнтуватися в тексті.

Автор—прізвище знайомого бібліотекареві автора дає уявлення про можливі й даної книги напрям, про ідеологію, про можливі властивості твору з боку змісту й з художнього боку (напр., „Лондон“, „Синклер“, „Толстой“, „Тургенев“ та інші). Коли автор відомий, можна вже зразу вгадати, чи добра книга.

Чи відомий бібліотекареві даний автор, яко „класик“, як заступник певного літературного напрямку (наприклад, якогось сучасного літературного напрямку); як визнаний талант, улюблений (або колись улюблений); гарний (чим?) кепський (чим?); нездара; нудний; як ідейний; тенденційний; революціонер; соціаліст; реакціонер і т. п. і т. и.²⁾

Титул. Титул іноді може говорити за зміст книги, її тему.

Видавництво й місце видання часто самі промовляють за себе. Художні твори в перекладі з чужих мов завше краще брати в виданні Держвидаву, ніж у приватних виданнях, де переклади майже завше зроблено гірше. Видавництво дає деяку рекомендацію книзі, іноді дає безпосередні вказівки на зміст книги. Коли книгу випустило видавництво „Прибой“, „Московский Рабочий“, це вже багато говорить, як і видавнича марка „Пучина“, „Петроград“ і т. д.

¹⁾ Сюжет та „фабулу“ ми розуміємо також, як Б. Томашевський. Фабула—це замір, а сюжет—розгортання фабули, сума окремих тем та мотивів.

²⁾ Покровский А. А. Схема (полная) для разбора беллетристических книг. Сб. статей по библиотечной работе. Вып. III. М. 1923. стр. 72—76.

Як-що книгу випустило авторитетне видавництво—„Госиздат“, „Прибой“, „Моск. Раб.“ „Работник Просвещен.“, „Долой Неграм.“, „Основа“ (Івано-Вознесенск), „Труд и Книга“, „Земля и Фабрика“, „Економ. Жизнь“, „Молодая Гвардия“ „Круг“, Держвидав України, Книгоспілка або інші подібні—це дає деяку гарантію, що книга варта уваги.

Рік видання. Скільки видань книга витримала? Коли книга витримала де-кілька видань,—це примушує уважніше придивитися до неї; рік видання (1917, 1921, 1922 або 1927) також характеризує книгу, як що бібліотекар стежив за характером книг виданих 10, 5—6 років тому і стежить за напрямком видавничої діяльності тепер.

Серія видавнича часто говорить за соціяльне призначення книги; того запитання, якого дана серія торкається, отже, в той чи іншій мірі може торкатися й вибрана для видання книга (дана книга).

Перекладач.—Ім'я перекладача часто допомагає визначити вартість книги. Міркування, що ми висловили раніш про автора, можуть стосуватися й до перекладача, особливо в тих випадках, коли ім'я автора нове й нічого бібліотекареві не показує.

Передмова й післямова може 1) розкривати зміст художнього твору й тим допомагає легше орієнтуватися при перегляді книги. 2) Дає поняття про ті питання, які поставлено перед читачем. Може пояснити цілі, до яких прямує автор. 3) Робить оцінку книги й дає характеристику автора. 4) Нарешті, дає вказівки, для кого книгу призначено. Передмови до художніх творів треба вважати за велику допомогу при орієнтовочному перегляді. На ту частину передмови, що дає оцінку книги, звертатися не можна, з огляду на дуже велику суб'єктивність, також і тому, що передмова для романа іноді править за рекламу, є рекомендацією, що її читачеві накидають, а не оцінкою по суті.

Довгі передмови з нудними й мало до справи доточними розумуваннями, із збочуванням, при орієнтовочному перегляді треба прочитувати не цілком, лише переглядати від абзаца до абзаца, щоб спитися на тих уривках, де мова йде про дану книгу безпосередньо.

Прочитавши передмову, зразу входимо в коло інтересів і питань, яких книга (чи даний автор у своїх творах) торкаються.

В цій полегкості для нашої уваги, також і допомозі нашому здогадові—велика вага передмови. Коли навіть у де-яких випадках передмова перекручує твір або каже за нього невиразно, бібліотекареві завше є змога здати собі справу з того, хто такий автор передмови, з загального „характеру“ й „цілей“ такого вступу.

Оглав. В художніх творах оглав дається не так часто. Коли він є, це полегчує перегляд книги; він може говорити не тільки за тему твору й теми, але й показати іноді фабулу, самий розвиток подій. Часто оглав має „символічне“ значіння, не розкриває змісту книги в прямій формі, отже, в таких випадках, і не може дати виразних

вказівок. Роля оглаву в художніх творах без порівнення менша, ніж в книгах наукових і науково-популярних. Передмови до художніх творів, навпаки, відіграють ніби подвійну ролю—й передмови, і оглаву.

Перегляд окремих розділів і сторінок. Перегляд самої книги є найважча річ і вимагає особливих способів. Спізнаючи внутрішню сторону книги, ми використовуємо весь арсенал технічних засобів—„перегортання“, „побіжний“ перегляд, „читання вибраних уривків“ (див. § 10—початок). Читання передмови й оглаву книги немов уводять у зміст. Перегляд окремих розділів і сторінок це ознайомлення з змістом поглиблює. Перегляд краще починати з перших розділів художнього твору, які не перегортаємо, а переглядаємо уважніше („побіжний перегляд“), майже читаємо („читання вибраних уривків“), щоб „увійти в книгу“, зорієнтуватися в дієвих особах, зрозуміти початок дії, зав'язку. „Описи“, описовий матеріал (місце, події, героїв) тут дуже потрібні й легковажити їх на початку не слід. Після цього читання, після читання перших двох або трьох розділів починаємо „перегортати“ книгу, обіймати очима цілу сторінку й „побіжно переглядати“—пробігати очима окремі сторінки, читати навмання окремі аркуші, абзаци, речення, уривки діалогу, початок, середину й кінець якого-небудь розділу, іноді навіть читати титули й підтитули розділів. Де-які розділи перечитуємо цілком („читання вибраних уривків“).

Найвідповідальнішим, що вимагає найбільшого напруження уваги, буває, природно, перегортання книги й пробігання очима окремих сторінок, навіть тільки речень. В поле уваги потрапляють окремі речення, але їх треба так вибирати, так схоплювати й тримати в тямку, щоб прялася одна нитка змісту, тоб-то, щоб усвідомлювалися фабула насамперед і одночасно знання оточення, доба, світосприймання авторового, загальне вражіння. Відкидається при цьому все випадкове, забувається навмисне все другорядне. Ув'язані одно з одним позосталі, вибрані речення, об'єднані нашою уявою повинні відтворити в цілому правдиву картину (тоб-то фабулу, світосприймання авторове). Переглядаючи окремі уривки, речення ми ніби намагаємось схопити загальну картину и вибираємо з книги найважливіше, що може її виповнити. Цікаво стежити, як підчас перегляду, бібліотекар відкидає ту або іншу сторінку, абзац, фразу і як інші місця не тільки схоплює, але й уважно перебігає очима ще раз, повертається назад і переглянуте раніш зв'язує з новим, уточнює, бере довідку там, де раніш лише перебігав очима потрібний йому матеріал.

Кінець книги й особливо розділи, що стоять близько до кінця, знову не переглядаємо на-швидку, не перегортаємо, а читаємо. В них спиняємо увагу на характерних місцях, які в зв'язку з попереднім переглядом або стверджують „здогад“ або примушують перебувати його. Кінцева частина книги—це іспит бібліотекареві: оскільки зміло він випрадав і простягав нитку змісту; тут така й роз-

в'язка, завершення картини, звичайно, не повної, але в своїх контурах достатньою мірою схопленої.

Коли після перегляду книги потрібні ще де-які відомості, щоб краще її зрозуміти, важно вміти їх знайти, пригадати, в якому місці книги вони можуть бути.

Коли останні розділи й закінчення книги розійшлися з нашим здогадом (що-до фабули, оточення, доби), з нашим виповненням картини або в тих випадках, коли ми не певні себе, треба переглянути книгу ще раз, по можливості виправляючи недокладності першого перегляду. Фрази, прочитані першого разу, беруться під обстріл кількох здогадів і переглянуте доповнюється читанням більшого числа уривків до й після раніш переглянутого місця, тобто читання повинно стати „густішим“, не таким „рідким“, як першого разу.

Де які бібліотекарі радять увесь перегляд починати з кінця книги, з останнього розділу, бо кінець книги говорить за головний предмет твору, за те, що для даної книги є присутнім. Потім переглядають розділи перед кінцем. Початок книги радять вони переглядати після ознайомлення з кінцем і з розділами, що стоять ближче до кінця. На їхній погляд, початок книги ніби нічого присутнього не має й часто є лише вступ, відірваний від „змісту“ книги в точному цього слова розумінні.

З цією порадою ніяк погодитись не можна. Кінець книги й останні розділи справді дуже для твору відповідальні, але й початок, зав'язка важливі не менше. Будувати, спитуватися, відтворити загальну картину не маючи ні даних зав'язки, ні даних перегортання книги, лише на підставі самого кінця, будувати здогад про ціле, користуючись з кінцевого акорду—без міри тяжче, ніж іти від початку. Коли зміст книги—рівняння з 4 невідомими: $x + y + z = t$ ¹⁾, пильнуватимемо спізнати принаймні двоє з них— x —початок і y —розгортання дії. Здогад (x) збиратиме матеріал для свого оправдання в (y). Але здогад (z) не може обчислити на перевірку й оправдання в (x). Це більше, ніж ясно.

Вага кінцевої частини твору (z) лежить в іншій трохі площі, ніж це здається прихильникам перегляду в напрямку (zxy)²⁾. Кінець роману буває емоційно-повніший, поважніший. Кінцеві акорди звучать урочистіше, ніж мелодії початкові. Вони (кінцеві акорди) мають силу справляти на переглядача „вражіння“. Усім відомо, як читач, вибираючи книгу з красного письменства, дивиться в кінець. Зрозуміло, кінець потрібен йому не для знання фабули, а для того, щоб з'ясувати, чи книга емоційно відповідає його переживанням. Що дасть йому роман—заспокоєння, спочивок, „веселий“ кінець чи розчарування, сум, а може й ще прикріші переживання?

¹⁾ t = зміст книги в цілому; x —зав'язка, y —розгортання дії, z —кінцева частина.

²⁾ Для спрощення ставимо три літери рядом, щоб показати порядок перегляду, який пропонує певна група бібліотекарів.

Додатковий перегляд. Кінцева частина книги (z) буває йсно важною, щоб установити „тон твору“, схопити головні переживання, що в романі, повісті, оповіданні домінують. Ознайомившись з змістом (за нашою схемою в напрямку—хуз), треба ще раз звернути увагу на кінцеві частини книги, ще раз переглянути кінцеві розділи (z).

Оцінка книги також іноді зрушує нас на перегляд окремих характерних уривків. Нарешті оцінка формальної сторони твору (див. § 8 і 9) вимагає того, щоб після загального перегляду книги ми пинились на розгляді тих або інших частин. Усе це буде додатковий перегляд, який дозволить уточнити наше уявлення про вітосприймання авторове, можливо, відкриє ідею твору; виявить літературну школу, мову книги, міру художности, головні кінцеві емоції (не всі емоційні ресурси твору) й соціальне призначення твору.

11. Орієнтовочний перегляд збірників.

А. Збірки творів одного автора. Обкладинку й усі дані а титульній сторінці (автор, оглав збірника, видавництво й т. и.), а кож передмову переглядаємо, як звичайно (див. вище § 10).

Трохи уважніше підходимо до передмови, бо характеристику не тільки збірника в цілому, але й кожного твору, в збірнику вміщеного, іноді стисло передається в передмові.

Заголовок—часом об'єднує всі твори, часом буває випадковий, асам береться від заголовку першого твору. Огляд при орієнтовочному перегляді збірників відіграє досить поважну роллю. Число сторінок кожному твору приділене, заголовки речей, які йдуть попереду, на початку збірника; іноді поділи оглаву на частини, приому кожна частина оглаву має свою назву—усе це полегчує початкове орієнтування. Іноді оглав дозволяє зробити висновок, які з умічених в збірнику творів є ніби „програмові“.

Услід за уважним читанням оглаву й передмови, перегортаємо переглядаємо нашвидку всі, що є в збірнику, твори, щоб установити, які з них характерні й чому їх присвячено. Докладно переглядати, тоб-то читати початок, перегортати й побіжно знайомитися з змістом, читати кінцеві розділи—можна в двох-трьох творах, найбільших або програмових, характерних для збірника. В останніх оповіданнях—визначається лише тема.

Збірник звичайно вимагає для перегляду більше часу, ніж книга яких самих розмірів, що містить в собі один твір. Через те, що в збірнику доводиться мати діло з різноманітним матеріалом, увага томлюється сильніше, ніж переглядаючи один твір. Перегляд збірника дає тему або теми; добу; оточення, що його переважно описує втор, міру художности, також оцінку всього збірника в цілому (через порівняння тем, основних ідей, міри художности й настрою різних частин збірника).

В. Збірники творів різних авторів (альманахи то-що). Перегляд таких збірників відрізняється від щойно розглянутих тим,

то треба докладніше переглядати кожне оповідання, кожен твір. Кожне з них має свої особливості, дарма, що назва або редакція їх об'єднує їх. Такий перегляд вимагає ще більше часу й більшої витрати уваги. Ідею, що об'єднує альманах, збірник, напрям його треба виявити шляхом порівняння тем, ідей, художніх засобів збірника (напр., характеристика альманахів „Шиповник“, збірників „Знаєне“). Іноді напрям збірників (надто тепер) визначає сама їх назва маніфест тої групи письменників, яка той збірник випускає: „Плуг“, „Гарт“ і т. п.

12. Поезія.

Перегляд поетичних творів визначається тим, що особливу увагу оводиться звертати на формальну сторону, яка має тут надзвичайну вагу. Порядок перегляду лишається звичайний. Визначається тема й зміст твору (або збірника поезій) і як-найпильніше розглядається форма. Міру цінності й художності збірника визначаємо на ідставі вражіння від кількох поезій, найважливіших і найхарактерніших для збірника.

13. Значіння рецензій і допоміжних матеріалів.

Попереднє ознайомлення з рецензіями полегчує перегляд, іноді озкриваючи зміст і показуючи його характерні риси. Сама наявність рецензій у великих газетах, у солідних журналах уже відзначає даний твір. Але до рецензій не слід ставитися з цілковитим довіром, бо рецензії на художні твори здебільша надзвичайно суб'єктивні. Коли книгу переглядає недосвідчена людина, прочитана рایش рецензія може зробити кепську послугу, позбавляючи переглядача самостійності й викривлюючи зміст. Ось чому, рекомендуючи ей вид допомоги, ми проте застерігаємо бібліотекарів од повного до них довіря; вони—допоміжний матеріал, не більше.

За далеко цінніші, як допоміжний матеріал, треба вважати критичні статті, літературні огляди в журналах (напр., „Печать и Революция“, „Красная Новь“, „Червоний Шлях“ та інші), матеріали з історії айновішої літератури (російської й західньо-європейської), навіть інформацію про життя різних літературних груп та инше подібне. Бібліотекареві корисно стежити за такими статтями, книгами, бути в курсі їх, бо инша річ—перегляд художнього твору, коли бібліотекар знає, що робиться в літературному світі, у видавництвах, у школах критиків, і инша знов, коли кожна, абсолютно кожна взята до рук книга чого не промовляє ні до розуму, ні до серця.

Не менша користь стежити за каталогами книгарень, проспектами, оголошеннями й списками книг, що друкуються навіть на бкладинках; перегляд видавничої бібліографії, як і інформації, літературної хроніки, загострює увагу, відразу зорієнтовує, де, наприклад, книги про схід, де книги з такого й такого питання, які книги характер їх випускає таке й таке видавництво й т. ин. й т. ин.

Рецензії, літературна хроніка, видавнича бібліографія, матеріали з історії літератури й критики повинні бути під руками у

бібліотекаря; вони допомагають тому, що можна-б було назвати „культурним орієнтовочним переглядом“.

III. Орієнтовочний перегляд книг наукових і науково-популярних.

14. „Бібліотечне знання книги“, як ми казали, замикає в собі: а) знайомість із змістом; в) оцінку книги й с) соціальне призначення.

Під словами: „зміст наукової й науково-популярної книги“ ми звичайно розуміємо: 1) передпосилки, 2) матеріал, 3) докази, 4) провідну думку—стрижень книги і 5) цілі, що до них прямує автор. З передпосилках автор обговорює те, з чого він виходить, уводить у питання, наводить твердження інших авторів, зацікавлює фактами, фактиціями, які він кладе в основу того, про що хоче писати¹⁾.

В матеріалі, в наведених фактах (або викладених теоріях), автор говорить за те, що має в розпорядженні наука й він сам; це так би мовити—зміст даної книги, у властивому слова розумінні. Працюючи над своїм твором, автор має певну провідну думку, він пише певною метою. Щоб розвинути цю провідну думку, автор наводить матеріал і стверджує матеріал „доказами“. Провідна думка—стрижень книги—проходить і через передпосилки, і крізь матеріал, і через докази, набуваючи, кінець-кінцем, вигляду головної тези, висновку. Нарешті, можна казати ще й за мету, що до неї прямує автор: полеміка; виклад питання; розвідка; популяризація питання та інша мета.

Увесь виклад може перейматися настроєм, здатністю впливати на емоції читачів. Тому, переглядаючи наукову книгу, треба повернути увагу й на настрій, яким вона перейнята.

15. Психологічні основи процесу перегляду ми пояснили раніш (див. § 7). Орієнтовочний перегляд наукової й науково-популярної книги не такий складний, як перегляд твору художнього. Матеріал автор укладає завше чіткіше; у тексті часто бувають заголовки, підзаголовки; у тексті, звичайно, є місця, надруковані або жирним шрифтом або з відступом, які відразу впадають в око та до яких і автор і книга притягають увагу переглядача, полегчуючи йому тим самим розшуки потрібних уривків, абзаців, речень. Як-що автор вважає їх за присутні, як-що вони мають вагу для книги, для доказів—у нас при перегляді є база, є острівці, на яких спиняємо нашу увагу; користуючись з цих даних, легше будувати наш здогад. При „здогадові“, при відтворенні загальної картини „змісту“—менше можливості помилитися. Окремі розділи, назви розділів, підтитли, уривки жирним шрифтом або з відступом, речення допомагають відтворювати зміст, ніби вибираючи для нас усе потрібне, щоб виповнити картину. Емоції не заважають, і хоч вони віддають настрої автора, захоплення питанням, певність, бадьорість, інтерес до питання (або,

¹⁾ Звездин Н. и Поляков В. Изучение книги в библиотечных объединениях (Красный Библиотекарь, М., 1926, № 2. Приложение).

навпаки—непевність, розхитаність, сухість то - що)—неправдивого сприйняття змісту не буває, зміст в жодні інші площини не зрушується, як це буває з художніми творами; зміст сприймається таким, яким він є, з повністю, що правда, більшою або меншою.

Але в орієнтовочному перегляді наукової й науково-популярної книги є й свої слабкі сторони—труднощі криються найчастіше в тому, що бібліотекар: 1) не знає добре питання, 2) не вмє гаразд орудувати науковими, властивими даній науці або даному питанню поняттями, 3) не вмє роздрібняти матеріал так, як роздрібнює дана наука, а значить так, щоб схоплювати й переглядати було плавко й швидко. Що більше в науковому розумінні підготовлений переглядач, що краще він даний предмет знає, то швидче й легше він орієнтується в розділах, підтитулах, у місцях, відзначених жирним шрифтом, у матеріалі, то легше буває йому стежити за матеріалом і доказами, то з більшою певністю орудує він і оглявом і текстом. Що менше в даному питанні він знається, то тяжче йому здати собі справу і з огляву і з передпосилок, і з фактів, і з доказів і з висновків—кожне поняття надто йому незнайоме, нове; потрібного зв'язку між поняттям (аперцепції) в бібліотекаря немає, час витрачається на те, щоб здобути основні поняття; часто цілі розділи, перечитані навіть суспіль, нічого не промовляють, коли матеріал новий і не знаєш, як його з попередніми розділами ув'язати.

Науково-популярна література для орієнтовочного перегляду приступніша, і останній переводиться далеко простіше. Переглядати спеціальні наукові книги, з дуже дрібних, спеціальних питань—буває тяжко, але й їх перегляд цілком можливий. Ознайомлення з темою, з порядком розміщення матеріалу, загальне від матеріалу враження ми таки здобуваємо. А оцінку книги зведемо тільки до визначення, яке соціальне призначення твору—якій групі читачів він буде корисний, в якій мірі вони підготовлені, яка їх професія и т. ин., а не до оцінки книги по суті¹⁾.

16. Що може дати перегляд наукової книги?

Перегляд наукової книги може встановити: 1) якому питанню присвячено працю; 2) передпосилки, бо автор уводить читача в питання, чому він уважає питання за важливе, в якому розумінні, в якому напрямку він ставить питання у даній праці. Ми можемо ще дізнатися: 3) який матеріал наведено в книзі; 4) чи побудовано книгу на фактичному матеріалі чи на доказах; 5) чи виклад питань ґрунтовний, в широкому й повному обсязі, чи наведено „розділ“ із питання, частину або, може, історію питання; може, вступ у питання. 6) Який

¹⁾ Як-що переглядаючи художній твір, бібліотекар менше опановує фабулу зміст у вузькому слова розумінні, але міг визначити добу, оточення, світосприймання авторове, дати оцінку книзі, то, переглядаючи спеціальні наукові книги, він в оцінці книги більше казатиме за соціальне її призначення, а не про оцінку по суті. Науково-популярні книги з цього погляду—в найшасливішому становищі; перегляд їх може дати і зміст і в значній мірі оцінку книги.

світогляд автора. 7) Яка його провідна думка. 8) Нарешті, до якої мети прямував автор, пишучи дану книгу—полеміка з людьми іншої думки; виклад питання; розвідка; доповідь про свої відкриття, популяризація питання й т. інш.

З формального боку 9) треба визначити—мову книги: лексику й синтаксичну конструкцію; форму. Потім: чи переважають у книзі факти чи міркування; факти перелічуються; протокольно описуються або описуються не тільки повно, але навіть художньо. Написано з настроєм чи сухо. Ступінь підготування, якого книга вимагає. Соціальне призначення книги—кінцева частина „бібліотечного знання“ наукової книги.

17. Чого не може дати перегляд наукової книги?

Перегляд, певна річ, не може дати повного ознайомлення з книгою; в надто спеціальних працях здобудемо тільки „тематику“, загальне вражіння від матеріялу й порядок розміщення матеріялу. Щодо оцінки, то надто мало даних, щоб судити про ступінь науковості книги; про застарілість чи новизну в трактуванні автором питання; про ерудицію автору; про характер доказів, яких він уживає. Роля наукової рецензії тут збільшується, рецензія часто має замінити оцінку книги бібліотекарем.

18. Способи перегляду наукових і науково-популярних книг.

Огляд книги в цілому, ознайомлення з титульною сторінкою, читання передмови, перегляд оглаву—перша стадія ознайомлення. З усіх елементів такого ознайомлення особливу увагу треба звернути на повний і докладний титул книги, при чому всі підтитли набувають дуже великої ваги. Ребельський А. в „Азбуке умственного труда“ має повну рацію, коли радить знайомитися з книгою не з обкладинки, а з титульної сторінки, взявши під увагу всі подробиці титульної сторінки. На обкладинці одної з книг Леніна читаємо: „Развитие капитализма в России“. На титульній сторінці: „Развитие капитализма в России. Процесс образования внутреннего рынка для развития крупной промышленности“.

Рік видання. Котре видання? Коли книга витримала декілька видань, це—репутація книги. Треба, звичайно, давати перевагу останньому виданню, бо пізніше видання користатиме з нових наукових даних. Часом, порівняльно в рідких випадках, дають перевагу першому (або другому чи іншому) виданню над останніми, коли автор або видавці так змінили матеріял, що праця від цього втратила. Приклади: перше видання „Практики самообразования“ Н. А. Рубакіна мало рекомендаційний список 600 книг і таблиці з психологічною характеристикою кожної з 600 книг. На жаль, усю цю частину, що логічно впливає з самої книги, мало досвідчені видавці в другому виданні викинули. До непізнання перероблено друге видання книги Є. Хлебцевича „Изучение читательских интересов“. Перше видання було цінніше, бо в другому автор накопи-

чив стільки непотрібного матеріалу й так у ньому заплутався, що книга втратила всяке значіння поради для бібліотекаря. Здебільша автора наукових і науково-популярних книг у наступних виданнях притягають новий матеріал, вносять поправки, що їх підказало життя, перероблюють книгу так, щоб вона краще завдовольняла читача. При орієнтовочному перегляді корисно порівнювати видання.

Серія—виявляє призначення книги або тему: питання, якому книгу присвячено або іноді й те і те.

Передмова. Кажучи про передмову до художніх творів, ми зазначили, що вона може дати: 1) короткий зміст книги, 2) поняття про ті питання, що їх поставлено перед читачем, 3) мету, до якої прямував автор; 4) оцінку книги й характеристику автора; 5) соціальне призначення книги. Для наукової книги до нього треба ще додати—передмова може сказати: 6) про історію, як повстала книга; 7) про джерела, за якими книгу утворено¹⁾ і 8) про методу праці над читанням книги. Отже, передмова значно полегчує орієнтування.

Оглав. В протилежність художнім творам, для орієнтовочного перегляду наукових книг оглав має ще більшу вагу, ніж передмова.

Оглав наукової книги—це фактично план книги. Як каже проф. С. І. Поварнін, „оглавление для чтения книги—то же, что план города для ориентирования в нем. Приехав в большой, чужой город, очень полезно познакомиться с его планом, это знает всякий путешественник. План помогает общей ориентировке в новом месте. Также полезно просмотреть оглавление новой книги перед ее чтением. У нас тогда получится общая картина содержания книги; получится некоторая подготовка апперцепционной массы. Вот, напр., книга: Дрепер: „История отношения между католицизмом и наукой“. Что вам скажет это заглавие? Вероятно, очень мало. Вы приступаете к чтению, что называется „вслепую“. Но в этой книге есть очень коротенькое оглавление. Посмотрите его. I. Происхождение науки. II. Начало христиан. эпохи. III. Метафизические споры. IV. Восстановление науки на юге. V. Столкновение относительно природы души. VI. Спор относительно природы мира. VII. Спор относительно древности земли. VIII. Столкновения относительно критерия истины и т. д.“²⁾ Тепер легше буде „схопити“ весь зміст книги, як одно ціле, а не йти навмання від сторінки до сторінки. Оглав у прямій формі (не символічно, як часто буває в красному письменстві) розкриває зміст.

Перегляд окремих розділів і сторінок наукової книги також відрізняється від орієнтовочного перегляду художніх творів. Коли бібліотекар негаразд знає дане питання, корисно починати перегляд не з цілої книги, а з частин, найбільше цікавих й

¹⁾ Ребельський, А. Алфавит умственного труда. V изд., М., 1927, стр. 54—55.

²⁾ Поварнин, С. И., проф. Как читать книги для самообразования? Изд. „Нач. званий“, Л., 1924, стр. 30—31.

Вазилевич, Л. И. Работа над книгой. С предисл. М. А. Смушковой. ГПП. М. и Л., 1926., стр. 16.

знайомих бібліотекареві. Відшукати ці частини або розділи допомагає оглав. Отже, тут маємо читання на вибір I виду (див. § 2), „читання вибраних уривків,“ найцікавіших переглядачеві, як першу підготовчу лише стадію орієнтовочного перегляду, бо орієнтовочного перегляду в цілому таке читання не заміняє. Техніка перегляду в цілому буде така: переглядаючи оглав, ми натрапляємо на розділ, який здається нам найкраще знайомий і найцікавіший. Читаємо цей розділ. Потім звертаємося до оглаву й дивимося, як цей розділ ув'язано з рештою матеріалу, вибираємо новий цікавий нам розділ і знову перечитуємо, дарма що при цьому доводиться перескочити в кінець книги або повернутися до початку. Після 2—3 читань таких частин, уривків, коли у нас уже зароджується „здогад“ про книгу, починаємо порегортати й пробігати очима перші розділи книги, читати навмання окремі сторінки, абзаци, речення, іноді лише титули й підтитули або навіть просто різні місця в тексті, надруковані жирним шрифтом чи з відступом („порегортання“ й „побіжний перегляд“). Отже, фіксуємо нашу увагу на характерних місцях, що в зв'язку з раніш переведеним попереднім читанням вибраних розділів відтворить книгу в цілому ствердить наш здогад про книгу, заповнить її матеріалом або, навпаки, перебудує й розіб'є всі попередні здогади.

Техніка перегляду, як бачимо, зовсім інша, ніж підчас читання художнього твору, де ми йшли в напрямку (x, y, z). Тут напрямки різноманітні: (ухz, зху, хуз). В наукових книгах більше можливості відмежовувати частину загального змісту;—з другого боку, психологічно цінніше починати перегляд із знайомого, а не від трудного й невиразного.

Після першого перегляду наукової книги конче потрібний другий перегляд—порегортання й побіжний перегляд книги від початку до кінця, щоб ознайомитися не з змістом, а з передпосилками, з розміщенням матеріалу й доказів, з провідною думкою автора, з завданнями, які автор поставив. Третій і останній—„прикінцевий“ перегляд може торкатися лише окремих уривків, частин книги, щоб ознайомитися з формальними особливостями книги, з мовою, настроєм, з перевагою фактів чи міркувань і т. ін. Читання вибраних уривків, два перегляди—від початку й до кінця книги й „прикінцевий“ перегляд для оцінки формальної сторони твору—така схема орієнтовочного перегляду наукових книг.

У тих книгах, де оглаву нема, першу стадію „читання вибраних уривків“ можна проходити або за розділами книги або за орієнтуванням бібліотекаря на окремі місця, зазначені жирним шрифтом (або з відступом), або, нарешті, порегортаючи й розшукуючи очима такі місця, які можуть зацікавити й своїм змістом зрозумілі переглядачеві.

Орієнтування в науково-популярних книгах можна значно спростити. „Читання вибраних уривків“ проминаємо; переводимо лише суцільне читання перших розділів книги, потім порегортання й по-

біжне читання наступного матеріалу й, нарешті, уважний перегляд читання останніх розділів. Можливі й інші способи, ніби мішаного типу: читання вибраних уривків і один перегляд, але такий, щоб перші й останні розділи перечитати, а всю книгу перегорнути й на швидку переглянути. Оцінку книги й соціальне її призначення і в першому і в другому випадку матимемо, як наслідок перегляду в цілому.

19. Орієнтовочний перегляд хрестоматій наукового змісту, трудів і т. ин.

Тут звертаємо увагу в більшій мірі, ніж де-инше, на передмову й оглав. Як укладалася хрестоматія, з яких матеріалів; які джерела взято, в якому вигляді—в вигляді уривків, таблиць, цілих статтів; мета й соціальне призначення хрестоматії. Читання передмови й оглаву, також і безпосереднє перегортання книги, читання книги, читання титулів і підтитулів дають можливість ознайомитися з планом хрестоматії, з групуванням взятих до неї статтів, з порядком розміщення матеріалу і з характером матеріалу. Після йде читання вибраних уривків, перший й другий перегляди, нарешті, прикінцевий перегляд. Отже, маємо всі процеси звичайного перегляду наукових книжок; до них додаємо лише перегортання, що робим на початку. Хрестоматії з статтями науково-популярними переглядаємо так, як науково-популярні книги. Труди окремих авторів, річники, труди з'їздів, труди-збірники з статтями різних авторів не підпадають під перегортання, як хрестоматії. Після ознайомлення з оглавом відбувається читання вибраних статтів, матеріалів, стенографічних звітів даного дня (коли подано звідомлення з'їзду); потім перший і другий перегляд.

20. Значіння рецензій і бібліографічних покажчиків, звідки бібліотекар міг-би довідатись, яке посідає місце дана наукова книга в літературі питання, і здобути загальне уявлення про дане питання, про ступінь його розробки (чи багато з цього питання літератури, які сторони висвітлено й т. и.), надзвичайно велике, особливо при орієнтовочному перегляді наукових книг. На думку бібліотекаря про наукову книгу покладатися не можна. Оцінку ясности наукового матеріалу, новизни, ідеології автора бібліотекар може дістати тільки з рецензій. Правильність бібліотечної оцінки книги й навіть орієнтування в її змісті залежить в значній мірі від бібліографічних знань бібліотекаря, від його знайомости не так з предметом (хоча й це потрібно), як з книжним відсвітом, виявленням цього предмету у вигляді порадників, підсобників, підручників, монографій, полемічних праць, історичних робіт і т. и. Орієнтовочний перегляд і художніх творів і особливо наукових книг може бути плідотворчий лише тоді, коли бібліотекар озброєний бібліографією з голови до ніг.

Лютий 1927—липень 1927.

м. Київ.

B48943